

Рябченко Ю.Ю.

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Університет державної фіскальної служби України

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ІНШИХ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ОСНОВА ЇХ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

Постановка проблеми. Реалізація права особи на судовий захист є одним із найважливіших пріоритетів сучасної правової держави. Водночас це вимагає належного розвитку правових гарантій. На сьогодні варто говорити про незначний розвиток окремих із них. Наприклад, правові засоби, спрямовані на забезпечення належного виконання іншими учасниками процесу (§ 2 гл. 4 р. 1 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [1]) своїх процесуальних обов'язків. Попри значення участі їх у процесі варто вказати про недостатнє опрацювання на теоретичному рівні певних положень щодо основ їхнього процесуального статусу. Так, наприклад, мало уваги отримали особливості їх правосуб'єктності. Вказане має своїм наслідком недостатнє врегулювання окремих питань, пов'язаних з їх участю у процесі. Зокрема, ст. 171 ЦПК України встановлено наслідки неявки вказаних учасників у судові засідання. Втім, варто визнати, що не врегульованими залишаються питання: деталізації наслідків такої бездіяльності; врегулювання наслідків неналежного виконання своїх обов'язків, якщо це не пов'язано з явкою до судового засідання. Взагалі не врегульовано процесуальні наслідки неналежного виконання своїх зобов'язань особою, яка надає правову допомогу.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Тематика інших учасників цивільного процесу (§ 2 гл. 2 ЦПК України) загалом є набагато менш дослідженою, аніж тематика, наприклад, осіб, які беруть участь у справі або діяльності судових органів і суддів щодо

здійснення правосуддя у цивільних справах. Питання ж діяльності інших учасників висвітлюються переважно в рамках проведення наукових досліджень іншої тематики, зокрема під час дослідження проблематики доказів та доказування. З приводу окремих учасників розглядаються певні питання, що мають пряме відношення до їх цивільного процесуального статусу. Так, Л.С. Буряк розглядає питання відповідальності експерта у цивільному процесі [2]. У вказаних та інших дослідженнях основна увага приділяється вирішенню процедурних питань участі вказаних суб'єктів у цивільному судочинстві, але неповною мірою висвітлені питання позапроцесуальних відносин, що складаються між цими учасниками та судом і є основою для визначення їх процесуальної правосуб'єктності.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є визначення конституційних та адміністративно-правових засад участі у цивільному судочинстві інших учасників цивільного процесу як основи їх процесуального статусу, визначення на цій основі напрямів щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Мета діяльності секретаря судового засідання визначається у процесуальній літературі як організаційне сприяння здійсненню правосуддя, забезпечення належного порядку здійснення судочинства [3, с. 225]. Завдання секретаря судового засідання у здійсненні судочинства визначаються у ст. 48 ЦПК України. Втім, характеристика процесуального статусу цього учасника була б неповною без

врахування положень щодо його адміністративно-правового статусу. Так, відповідно до п. 1.2 Типової посадової інструкції секретаря судового засідання місцевого загального суду, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 20.07.2005 р. № 86 [4], секретар судового засідання визначається як посадова особа апарату місцевого загального суду, а системний аналіз положень ч. 2 ст. 1, п. 4 ч. 1 ст. 2, п. 8 ч. 2, ч. 3 ст. 3, ст. 4 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII [5] дає підстави вважати секретаря судового засідання державним службовцем. Варто вказати, що п. 2 зазначеної вище Типової посадової інструкції посада секретаря судового засідання передбачає виконання також інших обов'язків, які не реалізуються в процесі відправлення правосуддя: оформлення та розміщення списків справ, призначених до розгляду; оформлення матеріалів судових справ і передача справ до канцелярії суду; виконання інших доручень судді, керівника апарату суду, помічника судді, що стосуються організації розгляду судових справ. Отже, можна стверджувати, що адміністративно-правовий статус секретаря судового засідання є ширшим за його процесуальний статус і може розглядатись основою його цивільної процесуальної правосуб'єктності. Із зазначеного випливає, що, реалізуючи в суді свої процесуальні права та виконуючи процесуальні обов'язки, секретар судового засідання реалізує свою компетенцію як особа, яка обіймає посаду державної служби у суді. Вказане варто вважати основою його процесуальної правосуб'єктності. Щодо секретаря судового засідання можна застосувати положення, які висловлювались в юридичній літературі щодо правосуб'єктності суду, а саме, що основою такої правосуб'єктності є компетенція судді як посадової особи суду [3, с. 214]. Таке можна стверджувати також щодо судового розпорядника. Так, відповідно до п. 1.2 Типової посадової інструкції судового розпорядника місцевого загального суду, судовий розпорядник є працівником апарату суду, а аналіз інших положень, що регламентують його діяльність, дає підстави визначити його як державного службовця, як і секретаря судового засідання.

Юридична відповідальність секретаря судового засідання, судового розпорядника у нормах ЦПК України не визначена. Варто погодитись із наявним законодавчим підходом до визначення положень щодо такої відповідальності у нормативних актах у сфері судоустрою, враховуючи особливий статус таких учасників цивільного процесу: державний службовець, а також визначений законодавством порядок реалізації таких видів відповідальності, як кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, матеріальна, що передбачає здійснення правозастосовної діяльності поза судовим процесом.

Фактичною підставою для участі у цивільній справі свідка можна вважати дані щодо його обізнаності щодо обставин справи. Як відомо, надання свідчень у суді є конституційним обов'язком особи. Вказану норму можливо вважати основою правового статусу свідка у цивільній справі. З позиції конституційного та адміністративного права, якщо основою правосуб'єктності секретаря судового засідання та судового розпорядника є їх компетенція, то основою правосуб'єктності свідка можливо вважати саме вказаний конституційний обов'язок. З іншого боку, не можна не враховувати наявність в особи-свідка також загального статусу фізичної особи, що надає їй відповідні правові гарантії. Свідка, таким чином, у цивільному судочинстві варто розглядати як фізичну особу, яка має спеціальний правовий статус у суді і діяльність якої має цільовий характер. Вказане задає відповідний напрям реалізації свідком своїх прав та виконання обов'язків. Аналогічне можна стверджувати також стосовно судді, який розглядає справу – щодо реалізації ним своєї компетенції у процесуальних правовідносинах із свідком.

Наступним учасником цивільного процесу є експерт. Як і свідок, експерт має конституційний обов'язок щодо проведення судової експертизи за ухвалою суду, і в цьому він є подібним до свідка. Аналогічним чином можна стверджувати про застосування щодо нього положень про загальний та спеціальний правові статуси, а також про цільовий характер його діяльності у процесі.

Вказані положення можуть бути застосовані також до перекладача. Надання суду допомоги у розгляді справи шляхом здійснення перекладу є конституційним обов'язком перекладача. Саме це стало підставою для включення перекладача (а також свідка, експерта) до суб'єктів злочинів, передбачених ст.ст. 384, 385 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. № 2341-III (далі – КК України) [6].

Принциповою відмінністю участі у цивільній справі спеціаліста є неможливість притягнення його до кримінальної відповідальності за відмову від участі у справі або за завідомо недостовірну консультацію, попри те, що надання суду відповідного сприяння у розгляді справи теж можна розглядати як його конституційний обов'язок. Аналіз чинного законодавства свідчить, що за наявності підстав найбільш імовірною можливістю притягнення спеціаліста судом до юридичної відповідальності є застосування ст. 183-5 КУпАП, тобто застосування положень щодо адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду.

Специфічним учасником цивільного процесу є особа, яка надає правову допомогу (ст. 56 ЦПК України). На відміну від свідка, експерта, спеціаліста, вказана особа залучається до участі у справі виключно за ініціативою заінтересованої особи. Особа, яка надає правову допомогу, може брати участь у справі як на платній, так і на безоплатній основі (у разі надання безоплатної правової допомоги у випадках, передбачених чинним законодавством). У разі надання правової допомоги на платній основі між особою, яка надає правову допомогу, та заінтересованою особою укладається відповідна угода, і основою цивільної процесуальної правосуб'єктності такої особи варто вважати не відповідні конституційні положення, а норми приватного (цивільного) права, що регламентують договірні відносини між нею та заінтересованою особою. Варто звернути увагу, що, як і спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу, не підлягає кримінальній відповідальності за неналежне виконання своїх процесуальних обов'язків.

У разі надання правової допомоги на безоплатній основі основою цивільної процесуальної правосуб'єктності такої особи варто вважати конституційні положення, що регламентують право особи на правову допомогу (ч. 1 ст. 59 Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (далі – Конституція України) [7]). Вказане зумовлює постановку питання щодо відповідальності такої особи перед державою, порушення нею свого конституційного обов'язку. Це є підставою для визначення у ЦПК України питань наслідків неналежного виконання такою особою своїх обов'язків.

Положення щодо конституційного характеру обов'язку вказаних осіб надавати сприяння суду щодо розгляду цивільної справи порушує питання щодо неповноти врегулювання підстав відповідальності їх за невиконання процесуальних обов'язків у ЦПК України. Так, у ст. 170 ЦПК України вказується тільки про підстави, пов'язані з неявкою експерта, перекладача, спеціаліста, свідка у судові засідання. Водночас типовою є ситуація, коли експерт надає свій висновок у письмовому вигляді, не з'являючись до суду. Аналогічне можна твердити також стосовно перекладу перекладача та консультації спеціаліста. Варто вказати, що висновок експерта як кінцева мета його діяльності є, передусім, письмовим документом. Те саме можна стверджувати стосовно перекладача, спеціаліста: якщо немає необхідності в їх особистій присутності у судовому засіданні або при вчиненні конкретної процесуальної дії, то відсутня необхідність також у їх виклику. За таких обставин відповідальність вказаних осіб за невиконання ними своїх процесуальних обов'язків не має залежати від факту виклику їх до суду особисто. Зважаючи на наведене, варто врахувати у ст. 170 ЦПК України неналежне виконання своїх обов'язків експертом, перекладачем, спеціалістом як підставу притягнення цих учасників процесу до юридичної відповідальності. Прикладами неналежного виконання ними своїх обов'язків можна навести: неподання висновку, неповнота висновку (щодо експерта), такі обставини – щодо консультації спеціаліста, неподання перекладу перекладачем.

Висновки. Проведене дослідження надає підстави для таких висновків.

1. Варто приєднатись до поширеного нині доктринального положення про неможливість визначення однієї правосуб'єктності для всіх учасників процесу.

2. Основою процесуальної правосуб'єктності секретаря судового засідання, судового розпорядника є його компетенція як особи, яка обіймає посаду державної служби у суді.

3. Свідка, експерта, перекладача, спеціаліста варто розглядати у цивільному процесі як фізичних осіб із загальним статусом, які через визначені у законі обставини набувають спеціального правового статусу і діяльність яких у суді має цільовий характер. Вказане є основою їх процесуальної правосуб'єктності.

4. Основу процесуальної правосуб'єктності особи, яка надає правову допомогу, варто визначати залежно від підстав надання нею правової допомоги. У разі надання безоплатної правової допомоги щодо неї можна застосувати положення, подібні до експерта, свідка, перекладача, спеціаліста. У разі надання правової допомоги на платній основі незмінним залишається її загальний право-

вий статус як фізичної особи, але змінюється спеціальний: з особи, яка діє на підставі конституційних норм на особу, яка діє на підставі норм приватного права. У першому випадку суд має вирішувати питання щодо відповідальності такої особи за неналежне виконання своїх обов'язків у суді, оскільки вона має відповідні обов'язки, передусім, перед державою.

5. Необхідно внести зміни до ЦПК України, спрямовані на: 1) закріплення письмової форми участі у судовому процесі експерта та перекладача; 2) забезпечення належного виконання своїх процесуальних обов'язків вказаними особами незалежно від форми їх участі у розгляді цивільної справи (особиста участь у судовому засіданні, або ж подання письмового: висновку експерта, консультації спеціаліста, перекладу тощо); 3) врегулювання питань відповідальності особи, яка надає правову допомогу, якщо вона надає таку допомогу на безоплатній основі.

6. Інтерес для подальших досліджень становить розроблення положень щодо письмової форми участі у цивільному процесі експерта та перекладача.

Анотація

Стаття присвячена визначенню конституційних та адміністративно-правових засад участі у цивільному судочинстві інших учасників цивільного процесу як основи їх процесуального статусу, визначенню на цій основі напрямів щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства.

Ключові слова: цивільне судочинство, цивільний процес, правосуб'єктність, інші учасники цивільного процесу, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, судовий розпорядник, секретар судового засідання.

Аннотация

Статья посвящена определению конституционных и административно-правовых основ участия в гражданском судопроизводстве других участников гражданского процесса как основы их процессуального статуса, определению на этой основе направлений по совершенствованию действующего гражданского процессуального законодательства.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, гражданский процесс, правосубъектность, другие участники гражданского процесса, свидетель, эксперт, специалист, переводчик, судебный распорядитель, секретар судебного заседания.

Ryabchenko Y.Y. Constitutional and administrative-legal principles of participation in civil justice of other participants of the civil process as the basis of their procedural legal personality
Summary

The article is devoted to the definition of the constitutional and administrative-legal principles of participation in civil justice of other participants in the civil process as the basis of their procedural status, defining on this basis directions for the improvement of the existing civil procedural legislation.

Key words: civil proceedings, civil process, legal personality, other participants in the civil process, witness, expert, specialist, translator, court administrator, secretary of the court session.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088 (із змінами).
2. Буряк Л.С. Особливості відповідальності експерта в цивільному процесі України / Л.С. Буряк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія: Юридичні науки. – Випуск 3. – Том 1. – 2014. – С. 132–135.
3. Курс цивільного процесу: підруч. / [Комаров В.В. та ін.]; ред. В.В. Комаров. – Х.: Право, 2011. – 1352 с.
4. Про затвердження Типових посадових інструкцій працівників апарату місцевого загального суду : Наказ Державної судової адміністрації України від 20.07.2005 р. № 86 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SA05015.html.
5. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 3. – Ст. 149.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 920.
7. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами).